

MULTIMODAALSE SUHTLUSAKTI STRUKTUUR JA TÄHENDUSE KUJUNEMINE MITME OSALEJAGA SUHTLUSSITUATSIOONIS

Dmitri Kulakov, Silvi Tenjes

Ülevaade. Artikkel toob esile, millised on mitme osalejaga multimodaalses suhtlussituatsioonis seosed modaalsuste vahel tähenduste kujundamisel ja vastuvõtmisel. Teoreetiliselt lähtume suhtlusakti struktuuri analüüsist ning keskendume multimodaalsele kommunikatsioonile. Näitame, millisel viisil on mitme osalejaga suhtluses võimalik kasutada osalejate kommunikatiivset potentsiaali, et edastada ja vastu võtta tähendusi ning sooritada konkreetseid suhtlustegevusi. Analüüs toob välja osalejate verbaalsete ja mitteverbaalsete suhtlusmodaalsuste rolli tähenduse konstrueerimisel ja üksteise mõistmisel, kui kujutatakse referenti või osutatakse sellele. Andmed pärinevad Peipsi järve rannakülade elanike suhtlussituatsioonide audio- ja videosalvestuste korpusest, mis on lindistatud loomulikus situatsioonis välitingimustes.

Võtmesõnad: multimodaalne suhtlus, mitme osalejaga situatsioon, suhtlusakti struktuur, tähendus, vene keel, eesti keel

1. Sissejuhatus

Mitme osalejaga multimodaalseid suhtlussituatsioone on uuritud vähem kui kahe osalejaga olukordi. Samuti on erialakirjanduses vähem käsitletud loomuliku materjali analüüsi, kuna palju uuringuid põhineb eksperimentidel. Viimastel aastatel on saagenud mitme osalejaga (ingl *multiparty*) suhtlussituatsioonide uurimine seoses kaasneva(te) objekti(de)ga või ilma, seoses nn tiimitöö korraldamisega või väikese grupi töö organiseerimise tõhustamisega, sageli militaarvaldkonnas (vt nt Hedlund jt 2015), aga ka pragmaatikas (vt nt Bonelli 2015). Multimodaalsete vahendite kasutamisest mitme osalejaga soome- ja itaaliakeelses interaktsioonis räägivad oma töös Monzoni ja Laury (2015). Eesti keeles on mitme osalejaga multimodaalse analüüsi töid avaldatud eelkõige pedagoogikavaldkonnast (Mihkels 2012, Ingerpuu-Rümmel 2012, Uibu jt 2016).

Artiklis uuritakse, kuidas erinevatest modaalsustest kujuneb suhtlusakti teraviklik tähendus ja millised on modaalsuste funktsioonid selles protsessis. Andmed pärinevad Peipsi rannakülade elanike suhtlussituatsioonide audio- ja videosalvestuste korpusest (Tartu Ülikooli multimodaalse suhtluse uurimisgrupi andmebaas), mis on lindistatud loomulikus situatsioonis välitingimustes, kus osa kõnelejaid on kakskeelsed (eesti ja vene keel), osa ükskeelsed (kas vene või eesti keel).

2. Mõisted ja meetodid

Kuna inimese suhtluskäitumine ei piirdu üksnes keelelise kommunikatsiooniga, tekib vajadus uurida suhtlust siis, kui selles esineb mitu suhtlusmodaalsust ehk suhtlusviisi. Multimodaalne suhtluskäitumine ja selle põhiüksus *suhtlusakt* (ingl *act of communication, communicative act*) (Clark 1996: 125, Farr, Rommetveit 1995: 264, Riley 1985: 3) või *multimodaalne kommunikatiivne akt* (ingl *multimodal communicative act*) (Leeuwen 2005: 121, 122) hõlmab endas kõnet, kuid lisaks sellele ka muid tähendust loovaid viise. Multimodaalsete suhtlusviiside all peame silmas ennekõike prosoodiat, kõnet, käežeste ja materiaalseid artefakte ruumis ning ruumi (vt ka Tenjes jt 2010: 22–28). Ruum esineb töös suhtlusruumi ehk füüsilise ruumi mõistena. Üldistades saab öelda, et kõik need on *modaalsused* (sh kirjalikud tekstid, pildid, tehnoloogilised vahendid jm), *mille kaudu inimene on võimeline suhtlema*. Igal modaalsusel on olemas oma kommunikatiivne potentsiaal ehk võimalikud kasutusviisid paljude erinevate tähenduste loomiseks, kasutades ühte ja sama modaalsust. Modaalsustel ei ole kindlaksmääratud ja etteantud tähendusi, kuna need kujunevad alles suhtluspotsessis. (Leeuwen 2005: 3–6, 285) Multimodaalse kommunikatsiooni uuringute tähelepanu keskmes on suhtlussituatsiooni *lõpptulemusena moodustunud tähendus*, mis “on kõikide kommunikatiivsete aktide süda” (Clark 1996: 125).

Ameerika psühhiaatrid kasutasid käitumuslike seoste uurimisel kommunikatiivsete kehaliste modaalsuste (ingl *communicative bodily modalities*) mõistestikku ja nende multimodaalset transkriptsiooni (ingl *multimodality transcript*) juba 1973. aastal (vt Schefflen 1973). Üks esimesi, kes kasutas multimodaalsuse mõistet *vahetus suhtluses*, oli Jens Allwood (2003). Ta kirjeldab suhtlejate panuse olulisust dialoogilise situatsiooni kaudu, öeldes, et need panused on multimodaalsed (Allwood 2003: 133), nt *jah*’i võib asendada või *jah* võib kaasneda noogutusega, *ei* pearaputusega jne. *Multimodaalne kommunikatsioon* on “suhtlus, mis sisaldab rohkem kui kahte sensoorset modaalsust” (nägemine, kuulmine, maitsmine, haistmine, kompimine). Seega on multimodaalne kommunikatsioon defineeritud sensoorsete ja mootorsete modaalsuste kaudu (vt Allwood, Ahlsén 2012). Allwood ja Ahlsén (2012) nimetavad sensoorseid modaalsusi ka *tajumodaalsusteks*, ning need inimese kehalised vahendid, mis normaalselt **loovad informatsiooni**¹ erinevate sensoorsete modaalsuste jaoks, on *produktioonimodaalsused*. Kõige tuntumad neist on käežestid ja kõneorganid. Seega võivad žestid toota infot visuaalse modaalsuse ning kõneorganid häälikuid auditoorse modaalsuse jaoks.

Suhtlussituatsiooni analüüsimisel kasutame semiootikast tuntud tähenduse tekkimise kontseptsiooni, mille järgi seost märgi ja selle referendi vahel nimetatakse

viiteseoseks ehk *referentsiks*. Referentsiaalse seose tulemusena kujuneb märgi kolmas osa ehk *tähendus*. Referents (ehk viitamine) on kommunikatsiooniakt, mille kaudu sotsiaalsed partnerid jõuavad kokkuleppele milleski, mida nimetatakse referendiks (Feyereisen 2003: 145). Referentsi aitavad luua inimese kognitiivsed võimed, mis töötlevad sensoorset informatsiooni (nt nägemise ja kuulmise abil saadud signaale) (Watt 2006: 193–194). Referentsi võib saavutada erinevate vahenditega, verbaalselt või mitteverbaalselt. Mitteverbaalsed vahendid on eelkõige pea- ja käeliigutused. Suhtlusakt eeldab ka seda, et suhtlejad loovad oma referentse, kohandades neid kuulaja perspektiivile (Krauss jt 1995: 128). Oluline on arvestada kõneleja (adressandi) lausungi *esiletoomise* ja kuulaja (adressaadi) sellest *arusaamise perspektiivi*. Kõneleja kognitiivne võime teise suhtleja perspektiivi üle võtta (ingl *perspective taking*) on multimodaalse käitumise üks alustest (Krauss jt 1995: 125–130). Sõnumi loomisel ei lähtu adressant üksnes sisu edastamisest, vaid ka adressaadi vastuvõtuvõimetest või olukorrast (Riley 1985: 7–10). Selles töös jääb oluliseks *ühiselt tajutava kogemuse* (ingl *joint perceptual experience*) printsiip, mille järgi suhtlusakti loomisel arvestab kõneleja, mida kuulaja on võimeline vahetus suhtlusruumis nägema (Clark 1996: 112).

Interpersonaalse kommunikatsiooni analüüsimeetodid on *kommunikatsiooni etnograafia* (ingl *ethnography of communication*), *mikroetnograafia* (ingl *micro-ethnography*) – esineb ka *kontekstianalüüsi* (ingl *context analysis*) nime all – ning *vestlusanalüüs* (ingl *conversational analysis*) (Streeck 2002: 323). Meetoditel puudub ühine video- ja audiosalvestiste transkribeerimise viis ning transkriptsiooni vormid võivad autoriti erineda (Mittelberg 2007: 227). Meetodeid viljeletakse ka Eestis, ülevaadet kommunikatsiooni etnograafiast vt Tenjes jt 2009, mikroetnograafiast vt Rummo, Tenjes 2011, Jokinen jt 2013, vestlusanalüüsist Rääbis 2009, Mikhels 2012 jt. Kommunikatsiooni etnograafia uurib keelekasutust sotsiaalses interaktsioonis. Empiirilisel ja võrdlevalt uuritakse teate loomust, konteksti olulisust ja osalejate rolle. (Schiffrin 2007: 403) Mikroetnograafia kirjeldab uuritavat nähtust teatud järjekorras, ja kontekstianalüüs osutab korraldusele, et sümbolitel ja käitumistel on tähendus ainult kontekstides (Streeck 2002: 323). Vaatluse alla võetakse protsess, läbi mille suhtlusaktid on kokku pandud. Mikroetnograafia uurib audio- ja videolindistuste väikseid segmente (sageli makronähtuse uuringute kontekstides), vaadates neid üha uuesti, kuni nad aja jooksul lahti hargnevad. Oma uurimuses oleme kasutanud mikro- ja kommunikatsiooni etnograafia meetodeid, kombineerides neid vastavalt analüüsitavatele andmetele.

Järgnev analüüs koosneb kahest etapist. Esiteks on korpusest eraldatud üks episood mitme osalejaga suhtlussituatsioonist (ptk 3). Videosalvestuse alusel on transkribeeritud situatsioonis osalejate kõne (sh vestluse teema ja osalejate panus sellesse, vestluse keel) ning liigutused. Kirjeldatud on vahetus ümbruses asuvad füüsilised objektid ja osaliste paigutus. Teine etapp on valitud episoodi detailne analüüs ehk situatsiooni mikroanalüüs (ptk 4). Selle käigus on välja selgitatud, kuidas erinevad suhtlusmodaalsused toimivad üheskoos terviktähenduse loomisel ning on eristatud nende konkreetset funktsioonid suhtlusakti kujunemise käigus. Näidetena on esitatud episoodi kaks osa ehk suhtluslõiku, mille keskmes on referendile osutamine ja referendi kujutamine. Suhtlusmodaalsuste seosed ja funktsioonid on toodud kommunikatiivse akti struktuuride vormis.

3. Korpuse analüüs: episoodi valik ja kirjeldus

Korpusest valitud mitme osalejaga suhtlussituatsioon (vt joonis 1) toimus Eesti kaguosas Lämmijärve-äärses Lüübnitsa külas 2010. aasta suvel. Episoodis näeme viit osalejat (vasakult paremale): Indrek, Otto, Enn, Eve ja Raissa². Neli osalejat istuvad ja vestlevad, ligineb viies, Indrek. Istutakse Raissa maja õues. Raissa kasutab olukorda, et uult tulijalt Indrekult teada saada, miks tema (Raissa) välisükselt värv maha tuleb.

Indrek, Otto ja Enn on eestlased, kuid oskavad vene keelt, Indrek siiski vähe. Eve on venelane, keeleliselt vene-eesti kakskeelne, kuid Raissa on venelane, kes oskab ainult vene keelt. Käsitatud lõigus on ühiseks keeleks vene keel (kogu vestluse ajal räägiti kord eesti, kord vene keeles).

Joonis 1. Fragment suhtlussituatsioonist: osalejad

Osalejatele selgitati eelnevalt, et uuritakse nende suhtlust, sh kõnet ja žeste. Neil paluti vestelda omavahel nii, nagu nad tavaliselt kõnelevad. Et mahtuda kaamera võttevälja, istusid osalejad uurija palvel üksteise kõrvale (kes kelle juurde istub, oli nende vaba valik). Nende ette asetati diktofon. Samal ajal sõitis kõrvalmaja juurde autoga naaber Indrek (vt joonis 1). Ta ehitab endale maja, ning tal olid kaasas mõned ehitusel vajaminevad vahendid. Eve kutsus Indreku Raissa õuele. Situatsiooni filmis uurija, kelle sekkumine terviksituatsiooni piirdus mõne küsimusega, mis olid kas varem planeeritud või kerkisid situatsiooni käigus. Analüüsitavas suhtluslõigus uurija ei osale.

4. Situatsiooni mikroanalüüs: suhtlusaktide struktuurid

Mikroanalüüs keskendub suhtlusmodaalsuste vastasmõjule viitamisel (osutamisel) referendile (näide 1, joonised 2–5) ja referendi kujutamisele (näide 2, joonised 6–10). Situatsiooni illustreerivad videolõigu kaadrid. Analüüs hõlmab teema tuvastamist, suhtlusruumi (ehk füüsilise ümbruse), liigutuste ja keelelise osa kirjeldust. Esitatakse multimodaalse suhtlusakti struktuur.

4.1. Kõne, liigutuste ja ruumi vastasmõju: viitamine referendile

Näites (1) on tegemist referendile osutamisega. Suhtlusakti struktuur koosneb kõnest, liigutustest ja visuaalselt nähtavatest objektidest. Üks ja sama osutav liigutus tutvustab järjestikuselt esimest, vaevumärgatavat ja teist, tähelepanu keskmes olevat referenti. Osutamine peamisele referendile asendab selle keelelise kirjelduse.

(1) Vestlevad Raissa ja Indrek

1. Raissa: (a) *Ingrik (.) a Ingrik (.)* (b) *a počemu dver'* (c) *tak stala* (b) *pöörab pea ja osutab vasaku käega ukse suunas* (vt joonis 2) (c) *pöörab pea tagasi Indreku suunas, hoides kätt osutavas asendis ukse suunas* (vt joonis 3)

vn: (a) Ингрик (.) а Ингрик (.) (b) а почему дверь (c) так стала / ee: '(a) Indrek, kuule, Indrek, (b) aga miks uks (c) niisuguseks on läinud'

Joonis 2. Raissa viitab pea ja vasema käega

Joonis 3. Raissa viitab vasema käega

2. Indrek: *a ja ne znaju (.) seičas smotrju* (vt joonis 4)

vn: а я не знаю (.) сейчас смотрю / ee: 'no ma ei tea, kohe vaatan'

Joonis 4. Indrek lubab vaadata

Joonis 5. Indrek Raissa ukse juures

Näites (1) kirjeldatud vestluse käigus küsib Raissa Indreku käest, mis on juhtunud maja uksega (voor 1). Indrek vastab, et ta ei tea ja lubab minna lähemale, et vaadata (voor 2). Indrek liigub tee poolt Raissa aia juurde. Raissast vasemal ja Indreku vastas on maja, mille fassaadiosas asub pruuni värvi metalluks. Ukse väliselt pinnalt on näha, kuidas pruun värv on osakestena maha koorunud (vt joonis 5).

Raissa kõnevoor (lausungid 1a, b, c) algab pöördumisega Indreku poole (a) *Ingrik, a Ingrik* ning jätkub peamist informatsiooni sisaldava osaga (b) *a počemu dver'* (c) *tak stala*, mis grammatiliselt (*počemu* 'miks') ja prosoodiliselt (küsi-intonatsioon) väljendub küsimusena. Nende kahe modaalsuse, keele ja intonatsiooni, alusel kujuneb suhtlusakti illokutiivne küsi- jõud (vt ka Austin 1962: 98–100). Raissa lausungi c-osas esineb deiktiline proadverb *tak* 'nii', mis tavaliselt tähistab kas viisi või seisundit.

Samal ajal lausungi b-osaga pöörab Raissa oma pea maja poole ja sirutab vasaku käe (peopesa avatud ja sõrmed sirged) maja suunas (viitav žest) (vt joonis 2). Seejärel, samal ajal lausungi c-osaga pöörab ta pea tagasi, vaadates Indreku suunas, hoiab kätt hetkeks samas asendis (vt joonis 3), ja laseb siis käe alla (žesti alg- ja lõpp-positsioon ehk kodupositsioon, mõistet vt Schegloff 1984). Ka Enn ja Eve pööravad pea maja suunas, kuid Otto vaatab Indreku poole (vt joonis 2, 3). Indrek läheneb Raissale ja peatub aia juures (vt joonis 4).

Nii kõnevoorus (1) kui ka suhtlusaktis tervikuna on tegemist vähemalt kahe erineva referendiga ja neile vastava kahe sõnaga. *Esimene referent* on Raissa maja uks (lausungis sõna *dver'*). *Teine referent* on ukse seisund, mahakoorunud värviga ala, millele vastab deiktiline proadverb *tak*. Referentsiaalset seost deiktilise *nii* ja täistähendusliku sõna *uks* ning neile suhtlusruumis vastavate referentide vahel aitavad luua kõneleja *osutavad liigutused*. Käe- ja pealiigutustel esineb referendi ja selle asukoha määratlemise funktsioon. Kõneleja tutvustab ühe ja sama **osutava** liigutusega *kahte* referenti (ust ja koorunud värvi laiku sellel). Esiteks näitab Raissa, millise konkreetse uksega on tegemist ehk määratleb sõna *dver'* 'uks' referendi. Ta osutab oma käe- ja pealiigutusega ukse asukohale suhtlusruumis, mille tulemusena on vastav objekt (uks) teistele teada. Teiseks osutab Raissa oma käeliigutusega sõna *tak* referendile (koorunud värvi laigule uksele). Jälgides Raissa osutavaid liigutusi ning objekti, selgub suhtlusakti tähtsaim informatsioon – sõna *tak* referent, ning (kuulajatel) kujuneb deiktilise proadverbi *tak* **tähendus**.

Üks ja sama osutav liigutus rõhutab ka erinevaid referente sõltuvalt sellest, millise lausungi osaga see kaasneb. Osutamine ukse suunas *pea* pööramise ja *käega* (vt joonis 2) tutvustab *ust* (lausungi alguses (1b) *a počemu dver'*). Seejärel osutab üksnes käsi (Raissa on pööranud pea juba tagasi Indreku poole, lõpetades samal ajal lausungit (1c) *tak stala*), mis esitleb ja rõhutab *värvilaiku* (vt joonis 3).

Raissa lähtub ka sellest, et Indrek ja teised võivad näha mainitud objekte ning tema liigutuste suunda. Seega kõneleja saab võtta multimodaalse akti loomisel üle teiste vestlusosaliste *nägemise perspektiivi*.

Multimodaalse akti (UKS JA UKSE PROBLEEM) struktuur on järgmine:

- 1) prosoodia: lausung on hääldatud küsiva intonatsiooniga (illokutiivne küsiv jõud);
- 2) verbaalne osa:
 - a) lausungite keeleline informatsioon: *Ingrik, a Ingrik, a počemu dver' tak stala*;
 - b) küsimine grammatilise küsisõna abil: *počemu* (illokutiivne küsimine);
 - c) täistähenduslik sõna *dver'*;
 - d) deiktiline sõna: proadverb *tak*;
- 3) objektide olemasolu suhtlusruumis (uks ja sellel asuvad koorunud värvi laigud);
- 4) kõneleja liigutused: pea ja vasak käsi
 - a) osutamine esimesele referendile ja selle asukohale pea pööramise ja käega viitamisega lausungi alguses (uks ja selle asukoht);
 - b) osutamine teisele referendile ja selle asukohale ainult viitava käežestiga lausungi lõpus (koorunud värvilaigu asukoht ja selle omadused);
- 5) referentide visuaalne äratundmine kuulajate poolt (referentsi teostumine). Sõna *tak* **tähenduse** kujunemine;
- 6) teiste kuulajate nägemise perspektiivi arvessevõtmine;
- 7) tervikakti tähenduse võib sõnastada järgmiselt: 'Kuule, Indrek, miks sellel uksele värv maha koorub?'

Raissa moodustatud multimodaalses kommunikatiivses aktis ei ole ukse seisund kirjeldatud täielikult ainult keeleliste vahenditega, vaid see on asendatud vahetus ümbruses asuva objekti tutvustamisega mitteverbaalsete suhtlusmodaalsete abil. Osutavate liigutusega aitab Raissa Indrekul ja teistel osalejatel teostada referentsiaalset seost lausungis öeldud sõnade ja neile suhtlusruumis vastavate referentide vahel. Selle tulemusena kaob vajadus referente põhjalikult keeleliselt kirjeldada, esinevad vaid deiktilised sõnad. Multimodaalse akti loomisel saab kõneleja arvestada ka teiste vestlusosaliste nägemise perspektiiviga.

4.2. Kõne, liigutuse ja ruumi vastasmõju: referendi kujutamine

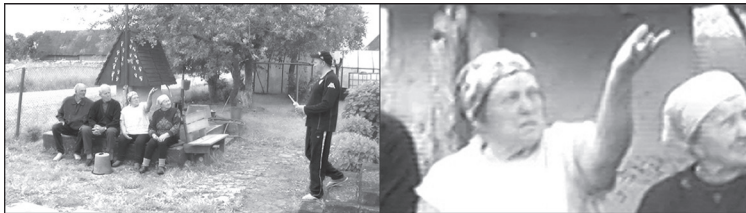
Näites 2 on tegemist mitme referendi kujutamisega. Ka siin toetuvad suhtlejad kõnele, liigutustele ja objektile, kuid akti struktuur on keerulisem. Tegemist on kahe referendiga ja neid kujutavate multimodaalsete aktide vastasmõjuga. Samas kasutatakse ühte (suhtlusruumis olevat) objekti teise (mujal asuva) objekti kujutamisel ning kognitiivset tegevust (meenutamine, mälu) järgmise referendi tutvustamisel.

- (2) Vestlevad Indrek, Raissa ja Eve
 3. Indrek: *no ètot (.) vlijajet (.) sonče i:: ètot (...)* (vt joonis 6)
vn: но этот (.) влияет (.) солнце и:: этот (...)/ ee: 'no see, mõjub, päike ja see ...'

Joonis 6. Visuaalne alus³ kujutamisele – uks, majaosa ja ruum ukse kohal

4. Raissa: *da (.) doždik*
vn: да (.) дождик / ee: 'jah, vihm (sõnasõnalt 'vihmake')
5. Indrek: *doždik*
vn: дождик / ee: 'vihm'
6. Eve: (a) *da u nas est' ètot (.) (b) i zdes' postavleno (.) (c) [i vsë ravno doždik ètot*
(a) *osutab vasaku käega uksest kõrgemale, peopesa avatud* (vt joonis 7)
(b) *osutab mõlema käega ukse ette, peopesad on avatud* (vt joonis 8),
seejärel muutuvad peopesad kumeramaks (vt joonis 9)
(c) *[Eve laseb mõlemad kumerate peopesadega käed alla* (vt joonis 10)
vn: (a) да у нас есть этот (.) (b) и здесь поставлено (.) (c) [и всё равно дождик этот / ee: '(a) aga meil on see olemas, (b) ja siia on pandud, (c) ja nagunii see vihm'

Joonis 7. Eve viitab ja kujutab vasema käega

Joonis 8. Eve osutab kahe käega

Joonis 9. Eve kujutab kahe käega

7. Raissa: [*v vas i dva postavleno (.) v vas tak*
 ([Raissa viib mõlemad avatud poolkumerate peopesadega käed laiali (vt
 joonis 10))
 vn: [в вас и два поставлено (.) в вас так / ee: 'teil on küll kaks pandud,
 teil on niimoodi'

Joonis 10. Raissa kujutab kahe käega

Analüüsitava suhtlusloiguga (näide 2) jätkavad osalejad ukse seisundi arutamist, otsides värvi koorumise põhjust. Indrek pakub välja, et ust mõjutavad päike ja vihm. Indrekul ei tule vene sõna *doždik* 'vihm' meelde ning Raissa ütleb selle talle ette. Kuid Eve ei ole Indreku sellise seletusega nõus. Eve sõnab, et temal on uksega samasugune probleem. Kuigi tema ukse kohal on olemas postidele toetuv varikatus, ikkagi koorub värv maha. Seega ei saa tegemist olla vihma mõjuga. (Rääkides ajab Eve kogemata sõnad segi: selle asemel, et öelda 'ja nagunii koorub maha', ütleb ta, et 'nagunii vihm mõjutab' (*ja nagunii see vihm*)). Raissa nõustub Evega, kinnitades, et Evel on tõepoolest olemas kahe postiga varikatus. Oma kinnitust väljendab Raissa samuti multimodaalselt, kujutades postide arvu, kuju ja paigutust kahe poolkumerate peopesadega laiali viidud käega ning täpsustades oma liigutusi verbaalselt elliptiliste ja deiktiliste konstruktsioonidega. Kahe posti tähendust verbaalselt esitab elliptilise laiendiga numeraal *dva* ja partitsiip *postavleno* 'kaks on pandud', millele vastab arvult kaks kätt; postide kuju edastab Raissa poolkumerate peopesadega ning paigutust näitavad laiali viidud käed, millele kõnes kaasneb deiktiline viisiproadverb *tak* '[on] niimoodi' (vt kõnevoor 7, joonis 10).

Voorus (6) on tegemist kolme lausungiga (a, b, c) ja vähemalt kahe multimodaalse aktiga. Esimese suhtlusakti referendiks ehk kujutatavaks tähenduseks on Eve koduukse kohal olev *varikatus* (lausung 6a, joonis 7), teise akti peamine referent on *postid* (6b, joonised 8, 9). Rääkides oma uksest, ei ütle Eve sõnu *varikatus* ega *kaks posti*. Verbaalses osas puuduvat tähendust edastab osaleja, võttes appi teisi modaalsusi – käeliigutusi ja suhtlusruumis asuvaid objekte. Analüüsime Eve kahe multimodaalse akti struktuuri voorus (6) esinevate lausungite kaudu.

Selles suhtluslõigus on tegemist vähemalt kahe objektiga, millest üks asub osalejatele nähtavast ümbrusest väljaspool ja teine vahetus suhtlusruumis. Esimesel juhul on tegemist Eve uksega, mis asub mujal, ning teiseks Raissa uksega, mis on kõigile nähtav (vt joonised 5, 6). Vastavalt Eve suhtlusakti terviklikule tähendusele on tal kodus olemas muudu samasugune uks, kuid ukse kohal on väike varikatuse, mida toetavad kaks peenikest posti. Samas Eve uksele esineb samasugune probleem nagu Raissa omal – värv koorub maha. Eve hakkab oma ukse varikatust ja poste kujutama, toetudes objektide analoogiale – tema ja Raissa välisused on sarnased. Eve kasutab Raissa ust *visuaalse alusena*, millele lisab oma koduukse varikatuse ja postide tähenduse.

4.2.1. Esimese referendi kujutamine

Eve lausungis (6a) esineb deiktiline pronoomen *étot* 'see', mis tähistab tavaliselt millegi olemasolu. Selle sõna leksikaalse tähenduse alusel ei ole võimalik otsustada, mida Eve täpselt mõtleb. Väljend *da u nas* 'ja meil' tähistab seda, et edaspidi räägib Eve *mujal asuvast objektist* (referendist).

Lausungi (6a) vältel tõstab Eve oma vasaku käe ja viitab (sirge peopesa on pööratud ülespoole) Raissa maja ukse ülemisest äärest ülespoole (vt joonis 7). Indrek läheb samal ajal ukse juurest trepist alla. Raissa vaatab algul Indreku, seejärel Eve poole. Otto ja Enn on pööranud pea maja poole.

Eve vasaku käe liigutus kujutab varikatust (vt joonis 7), mis on tema majal olemas ukse kohal. Siin on Eve käeliigutus mitmefunktsiooniline (samal teemal koos eesti kõnemodaalsusega vt ka Tenjes 2003). Esiteks vastab see kujutatava objekti (varikatuse) asukohale – varikatuse asub ukse kohal (käeliigutuse suund ukse ülemisest servast ülespoole). Teiseks tähistab liigutus varikatust kui niisugust, kujutatava objekti olemasolu (keeleliselt vn *étot*, sirge peopesa on pööratud ülespoole). Kolmandaks kujutab peopesa varikatuse vormi (peopesa vastab varikatuse lamedale kujule). Oma käeliigutusega tähistab Eve varikatust, määratleb selle asukoha visuaalse aluse suhtes ning kujutab varikatuse vormi.

Näite (2) lausungis (6a) on tegemist vähemalt nelja tähendusliku osaga: a) kõne, b) liigutused, c) kujutamise visuaalne alus (osalejate jaoks nähtaval asuv objekt, Raissa uks) ning d) kujutatav objekt (mujal asuv referent, varikatuse).

Multimodaalse suhtlusakti (VARIKATUS) struktuur on järgmine:

- 1) kõne: deiktiline pronoomen *étot* tähistab referendi olemasolu leksikaalselt;
- 2) visuaalne alus kujutamise jaoks: Raissa uks (objekt suhtlusruumis);
- 3) objektide sarnasus ehk analoogiline ülesehitus: Raissa uksele ehk visuaalsele alusele vastab suhtlusaktis Eve kujutatav koduüks;
- 4) kujutatav referent: Eve ukse kohal asuv varikatuse (objekt mujal);
- 5) mitmefunktsiooniline käeliigutus:
 - a) osutab kujutatava referendi olemasolule (varikatusele) visuaalse aluse suhtes (sirge peopesa on pööratud ülespoole);
 - b) osutab referendi (varikatuse) asukohale visuaalse aluse suhtes (liigutus osutab ukse ülemisest servast ülespoole);
 - c) näitab referendi kuju (peopesa tähistab vormilt lamedat varikatust).

Nii loob Eve oma kujutatava varikatuse tähenduse, osutades nii selle asukohale ukse kohal kui ka nimetades oma kujutatavat referenti sõnaga *étot*.

4.2.2. Teise referendi kujutamine

Lausungis (6b) mainib Eve üksnes *i zdes' postavleno* 'ja siia on pandud', millest *zdes'* 'siin, siia' on deiktiline proadverb, mis tavaliselt tähistab millegi asukohta ruumis, ning *postavleno* 'pandud, asetatud, püstitatud' on partitsiip, mis tähendab millegi vertikaalsesse asendisse paigutamist. Lausungist puudub ka grammatiline subjekt, st süntaktiliselt on tegemist elliptilise subjektiga partitsiibiga.

Lausungi (6b) ajal tuleneb Eve käeliigutus sujuvalt eelmisest, varikatust kujutavast liigutusest. Eve tõstab parema käe üles (vasak käsi on juba ülal), nii et üles-tõstetud asetuses osutavad nüüd kaks kätt. Mõlema käe peopesad on alguses *sirged* (vt joonis 8). Hoides mõlemaid käsi ülespoole, pöörab ta peopesad nähtava ukse suunas nii, et nende kuju muutub *kumeramaks* (vt joonis 9). Ta hoiab käsi sellistena hetkeks õhus (vt joonis 10). Seejärel langetab kumerate peopesadega käed alla.

Selles multimodaalses aktis mängib rolli ka *mälutegevus* (suhtlejate kognitiivsed võimed). Postide tähendust, mida Eve näitama hakkab, on võimalik kujutada üksnes siis, kui pidada meeles, et ukse kohal on varikatus. Varikatuse puudumisel postide tähendus kaob. Seega postide kujutamisel võetakse *arvesse* ka *eelnevalt kujutatud referent*. Terviktähenduse saamiseks peab sellisel juhul varikatuse tähendust hoidma mälus. Toetudes mälus hoitava esimese referendi tähendusele (varikatus) ja visuaalsele alusele (uks), on võimalik aru saada liigutuste ning sõnade abil kujutatavast tähendusest (et need on varikatuse postid). Teisisõnu, käesolev *kommunikatiivne akt tuleneb eelmisest või toetub sellele*.

Suhtlusaktis on tegemist vähemalt viie tähendusliku osa ja nende vastasmõjuga:

a) mittetäielik leksikaalne kirjeldus, st deiktiline sõna ja elliptilise grammatilise subjektiga partitsiip, b) käeliigutused, c) eelnevas aktis kujutatud esimene referent (varikatus), c) visuaalne alus (uks), d) kujutatav referent (postid).

Kaks *sirgete peopesadega* tõstetud kätt (vt joonis 8) joonistuvad välja samal ajal asukohta tähistava deiktilise sõnaga *zdes'* (vt 6b). Mõlema käe osutamine eelnevalt kujutatud varikatuse alla ning ukse (visuaalse aluse) ette koos asukohta tähistava deiktilise sõnaga *zdes'* kujutavad *postide asukohta* (varikatuse all ja ukse ees).

Kaks *kumerate peopesadega* tõstetud kätt (vt joonis 9) lausungis (6b) koos grammatilise subjektiga partitsiibiga *postavleno* 'pandud, asetatud' kujutavad *poste*. Puuduvale grammatilisele subjektile kõnes vastavad käeliigutustega kujutatavad postid. *Kahele käele* vastab postide *arv*: kaks. Postid (grammatiline subjekt) asuvad varikatuse all (mälus hoitav esimene referent) ja ukse (visuaalse aluse) ees. Sõnade kasutuse (vt 6b), kahe käe ülespoole suunatud liigutuse ning allapoole viimise tulemusena saame tähenduse, et varikatuse all on kaks posti.

4.2.3. Kahe multimodaalse akti vastasmõju

Nagu selgub situatsiooni analüüsist, on kõnevoorus (6) tegemist vähemalt *kahe* multimodaalse aktiga, mille tuumaks on erinevad referendid. Esimeses aktis on kujutatud varikatus (vt 6a, joonis 7) teises aga postid (vt 6b, joonised 8, 9). Üleminek kahe järjestikuse akti vahel kujuneb *käte arvu* ja *peopesade kuju muutmisega*.

Käte arvu muutmine, st ühe käe asemel on kaks kätt (vrd joonised 7 ja 8, 9) tähistab *eelmise* referendi (varikatuse, vt 6a, joonis 7, üks käsi) asemel *uue* referendi

tutvustamist (postid, vt 6b, joonised 8, 9, kaks kätt). Uue referendi arvule (kaks posti) vastab käte arv (kaks kätt).

Teiseks, peopesade kuju muutumine sirgest (vt 6a, joonis 7) kumeraks (vt 6b, joonised 9, 10) tähistab uue referendi tutvustamist vormist lähtuvalt. Sirge peopesa vastab eelmisele referendile, st varikatusele, sest see on lameda kujuga. Kumer peopesade kuju vastab aga uuele referendile, postide ümmargusele kujule (vt 6b, joonised 9, 10). Peopesade *kuju vahetamisega* tähistab Eve järgmise referendi esitust.

Multimodaalse suhtlusakti (POSTID) struktuur lausungis (6b) on järgmine:

- 1) referent (kaks posti varikatuse all Eve uksel, mujal asuvad objektid);
- 2) kõne: sõnad lausungis (6b)
 - a) referendi asukoha tähistamine: deiktiline sõna *zdes*’;
 - b) referendi olemasolu tähistamine: elliptilise subjektiga partitsiip *postavleno*;
- 3) mälus hoitud esimene referent (eelnevas aktis kujutatud varikatus);
- 4) visuaalne alus (suhtlusruumis osalejate jaoks kohalolev Raissa kodu uks);
- 5) käte liigutused:
 - a) referendi asukoha tähistamine visuaalse aluse ja mälus hoitud varikatuse tähenduse suhtes (postide asukohale viitavad kaks kätt sirgete peopesadega, mis osutavad varikatuse alla ja ukse ette);
 - b) referendi olemasolu tähistamine (vahetult postidele vastab kaks kätt kumerate peopesadega);
 - c) referendi arvu tähistamine (postide arvule vastab käte arv);
 - d) referendi kuju tähistamine (postide ümmargusele vormile vastavad kumerate peopesade kujud);
- 6) ülemineku tähistamine kahe järjestikuse multimodaalse akti vahel käte kuju ja arvu muutmisega (uue referendi tutvustamine eelmise asemel, varikatus vs postid):
 - a) käte arvu muutus ühest kahele (üks käsi, s.o eelmine referent, varikatus; kaks kätt, s.o uus referent, kaks posti);
 - b) peopesade kuju muutus sirgest kumeraks (eelmise referendi vorm, lame varikatus; kumerad peopesad, uue referendi vorm, ümmargused postid);
- 7) kahe tervikakti tähenduse võib sõnastada järgmiselt: ‘Meil on ukse kohal varikatus, mis toetub kahele postile ja kaitseb ka vihma eest, kuid sellegipoolest koorub värv maha’.

5. Arutlus ja kokkuvõte

Inimene, osaledes sotsiaalses elus ning lahendades oma igapäevaseid ülesandeid, kasutab selleks erinevaid suhtlusviise (prosoodiat, kõnet, pea- ja käeliigutusi, aga ka objekte) ning nende vastasmõju. Töö annab panuse mitme osalejaga multimodaalse suhtlussituatsiooni analüüsimise teemasse ning on analüüsi aluseks võtnud loomuliku andmestiku. Uurimus on oluline seetõttu, et konkreetse loomuliku suhtlusolukorra alusel eristatud modaalsete seoseid ja funktsioone referendile osutamisel ja selle kujutamisel on võimalik edaspidi võrrelda teiste sarnaste kommunikatiivsete situatsioonide analüüsides ning suurema tõenäosusega jõuda

esinevate suhtlusmallide väljaselgitamiseni ja erinevate modaalsuste seoste püsivate mustrite määramiseni. Artiklis esitasime vastavate multimodaalsete aktide struktuuri üksikasjaliku analüüsi.

Eestis on multimodaalset analüüsi rakendatud varem *dialoogilistes* ja *pedagoogilistes* uurimustes. Patau sündroomi mosaiikvariandiga subjekti suhtluse uurimisel näitasid Tenjes jt (2009), kuidas sellise diagnoosi puhul subjekti suuline keel üksi ei suuda suhtlussituatsioonis tähendust esitada. Analüüsiti subjekti kauguses asuvale objektile osutamist ning minevikus toimunud ja tulevikus toimuva sündmuse edastamist ning osapoolte sellest arusaamist. Rummo ja Tenjese artiklis (2011) uuritakse sama subjekti AJA mõistestamist. Analüüsitakse, kuidas seda abstraktset mõistet suhtluses väljendatakse ning tehakse kindlaks, milline on käeliigutuse roll tähenduse esiletoomisel. Jokinen jt (2013) on uurinud, kuidas käežestid ja kehaasendid toovad esile tähendust suhtlussituatsioonis, kui suhtlejal on nimetatud sündroom.

Kuid Krista Mihkelsi (2012) väitekirjaga käsitleb õpetaja algatatud parandusi videosalvestatud eesti algkoolitundides ning töö teises osas on uuritud õpetaja mitteverbaalset käitumist kogu parandusprotsessi ajal, arvestades multimodaalset suhtlust. Klassiruumis toimub juba mitme osalejaga suhtlus. Eva Ingerpuu-Rümmeli (2012) analüüsi aluseks on kõrgkooli keeleõppetunni videosalvestus, kus tulemused näitavad, et vaatlusalused õpilased kasutavad peamiselt liigutuslikke modaalsusi, et oma teadmistest ja vastamisvalmidusest märku anda. Õpetajate keele- ja suhtlusstiilide uuringust (Uibu jt 2016) rühma- ja indiviidikesksete analüüside ning multimodaalse videoanalüüsi põhjal ilmneb neli suhtlusprofiili, mis eristuvad verbaalse ja mitteverbaalse suhtluse komponentide kasutuse poolest.

Hedlundi jt (2015) uurimuses arendati grupi kohesiooni mudelit sõjalises situatsioonis (kaitserutiinid rühma õppivas käitumises) ja leiti, et rühmajuhil on selles mudelis oluline toetav roll kõikides tegevusvariantides. Bonelli (2015) esitab selgelt pragmaatilise lähenemise vestluspartnerite konfliktsituatsioonile, tuues esile kordused, mitmetähenduslikkused, positiivsed ja negatiivsed püüdlused situatsiooni lahendamiseks. Monzoni ja Laury (2015) töös leiti, et pilgu ja osutavate žestidega tuuakse esile referentse, mida ei ole eelnevalt verbaalses interaktsioonis mainitud. Analüüsitud on samuti loomulikku mitme osalejaga vestlust (inimesed söövad ja räägivad). Autorid tõstatavad küsimuse viiteseose olemusest just selliste juhtumite turvil, kus nad multimodaalsete andmete analüüsimisel leidsid, et osutab ainult žest (et juhtida tähelepanu millelegi ümbruses).

Oma artiklis käsitlesime suhtlusepisoodi kahte osa, mille keskmes on referendile osutamine ja referendi kujutamine. Situatsioonis osalesid kõik suhtluse osapooled, mõned aktiivsemalt, teised passiivsemalt, osa inimesi multimodaalselt, osa monomodaalselt. Episoodi esimeses, referendile osutamise osas leidsime, et *objekti olemasolul suhtlusruumis* ei kipu kõneleja seda põhjalikult keeleliselt kirjeldama, vaid *kasutab pigem deiktalisi sõnu ja objektile osutavaid pea- ja käeliigutusi*. Osutav liigutus on peamine vahend, mis sellises olukorras loob referentsiaalse seose sõnade ja vahetult nähtavate referentide vahel. Episoodi teises, referendi kujutamise osas selgus, et *tähenduse edastamine kujuneb mitme multimodaalse akti reast*. Järgmise akti tähendus kujuneb eelmise akti alusel. Siin võib suhtlusakti struktuur olla üsna keeruline, koosnedes nii deiktalistest sõnadest kui ka elliptilistest grammatilistest konstruktsioonidest, osutavatest ja kujutavatest žestidest, visuaalsest alusest, mille abil kujutamine toimub, eelnevalt kujutatud referentide hoidmisest

suhtlejate mälus, kujutatavate žestide mitmefunktsioonilisuse esiletulemisest (liigutuste kuju sujuv muutumine) jne. Sageli *tähistavad üleminekut ühelt aktilt teisele žestide arvu ja kuju muutumised*. Episoodi mõlema analüüsitud osa puhul on oluline silmas pidada, et *iga liigutus* objekti suhtes, olgu see suhtlusruumis asuv või kujutatav objekt, *on mitme funktsiooniga*. Referendile osutamisel võib liigutus viidata *kahele objektile korraga*, kus viitamine sõltub mitme suhtlusmodaalsusega loodud *liigutuse ja lausungi eri osadest*. Referendi kujutamisel võib üks ja sama liigutus nii osutada *objekti asukohale* (sh teiste objektide suhtes) kui ka kujutada *objekti kui niisugust*, ning samas näidata *objekti vormi*.

Kui suhtlusakti luuakse vähemalt kahe produktsioonimodaalsuse abil (kõne, žest), siis aktist on võimalik omakorda aru saada kahe vastuvõtukanali ehk tajumodaalsuse (s.o kuulamise ja nägemise) abil. Seega tähendus nii luuakse kui ka võetakse vastu multimodaalselt. Analüüsitud situatsioonis jääb oluliseks ühiselt tajutava kogemuse printsiip, mille järgi suhtlusakti loomisel arvestab kõneleja, milliseid objekte on kuulajatel lähimast ümbrusest näha ning seda, et kuulajad näevad ka tema liigutuste suunda.

Multimodaalses kommunikatiivses aktis *on keeleline väljendus alati napim*, sest osa tähendust kannavad teised viisid. Kuid leksikaalselt ebatäieliku kirjelduse puhul on kõneleja ja kuulaja alati võimelised need tühikud väga edukalt teiste modaalsuste abil esile toodavate tähendustega täitma. Järelikult töötavad vastuvõtukanalid tajumodaalsustena. Nii on kõik esile toodud aspektid asjakohased vastuvõtu jaoks, millest omakorda järeldub, et vastuvõtt võib toimuda teadliku kontrolli erinevatel astmetel. Seda, millele osutatakse – mida kehaliigutused, sõnad ja lausungid loovad –, võetakse voo alguses sageli vastu vähem või rohkem alateadlikult, hiljem teadvustatumalt. Nii et sageli ei pane suhtlejad ise täheleegi, kui suur osa infost jääb nende kõnes sõnadega väljendamata, kuid sõnum edastatakse ikkagi väga loomulikul viisil ning teistest saadakse aru.

Transkriptsioonimärgid

- (.) lühike paus
- (...) pikem paus
- :
- :
- :
- [samaaegne rääkimine

Viidatud kirjandus

- Allwood, Jens 2003. Cooperation and flexibility in multimodal communication. – Monica Rector, Isabella Poggi, Nadine Trigo (Eds.), *Gestures. Meaning and Use*. Porto: Edições Universidade Fernando Pessoa, 133–141.
- Allwood, Jens; Ahlsén, Elisabeth 2012. Multimodal communication. – Alexander Mehler, Laurent Romary, Dafydd Gibboniga (Eds.), *Handbook of Technical Communication*. Berlin–Boston–Beijing: De Gruyter Mouton, 435–460.
- Austin, John Langshaw 1962. *How to Do Things with Words*. Oxford: Oxford University Press.
- Bonelli, Laura 2015. Disaffiliation and pragmatic strategies of emotive communication in a multiparty online conflict talk. – Francesca D'Errico, Isabella Poggi, Alessandro Vinciarelli, Laura Vincze (Eds.), *Conflict and Multimodal Communication: Social Research and Machine Intelligence*. Computational Social Sciences. Heidelberg–New York: Springer, 159–182.

- Clark, Herbert H. 1996. *Using Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Farr, Robert M.; Rommetveit, Ragnar 1995. The communicative act: An epilogue to mutualities in dialogue. – Ivana Marková, Carl F. Graumann, Klaus Foppa (Eds.), *Mutualities in Dialogue*. Cambridge: Cambridge University Press, 264–274.
- Feyereisen, Pierre 2003. Gesture production during a referential communication task. – Monica Rector, Isabella Poggi, Nadine Trigo (Eds.), *Gestures. Meaning and Use*. Porto: Edições Universidade Fernando Pessoa, 145–152.
- Hedlund, Erik; Börjesson, Marcus; Österberg, Johan 2015. Team learning in a multinational military staff exercise. – *Small Group Research*, 46 (2), 179–203. <https://doi.org/10.1177/1046496414568462>
- Ingerpuu-Rümmel, Eva 2012. Teadmise esiletulemine võõrkeeletunni multimodaalses suhtluses. [Displaying knowledge in the multimodal communication of a foreign language learning classroom.] – *ESUKA / JEFUL*, 3 (2), 9–30.
- Jokinen, Kristiina; Tenjes, Silvi; Rummo, Ingrid 2013. Embodied interaction and semiotic categorization: Communicative gestures of a girl with Patau syndrome. – Carita Paradis, Jean Hudson, Ulf Magnusson (Eds.), *The Construal of Spatial Meaning: Windows into Conceptual Space. Explorations in Language and Space 7*. Oxford: Oxford University Press, 74–97.
- Krauss, Robert M.; Fussell, Susan R.; Chen, Yihsiu 1995. Coordination of perspective in dialogue: Intrapersonal and interpersonal processes. – Ivana Marková, Carl F. Graumann, Klaus Foppa (Eds.), *Mutualities in Dialogue*. Cambridge: Cambridge University Press, 124–145.
- Leeuwen, Theo van 2005. *Introducing Social Semiotics*. London–New York: Routledge.
- Mihkels, Krista 2012. Keel, keha ja kaardikepp: õpetaja algatatud parandussekventsides multimodaalne analüüs. [Language, Body and the Pointer: A Multimodal Analysis of Teacher-Initiated Repair Sequences.] *Dissertationes linguisticae universitatis Tartuensis* 16. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. <http://hdl.handle.net/10062/29189>
- Mittelberg, Irene 2007. Methodology for multimodality. One way of working with speech and gesture data. – Monica Gonzalez-Marquez, Irene Mittelberg, Seana Coulson, Michael J. Spivey (Eds.), *Methods in Cognitive Linguistics*. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 225–248.
- Monzoni, Chiara M.; Laury, Ritva 2015. Making referents accessible in multi-party interaction. – *ESUKA / JEFUL*, 6 (2), 43–62. <http://dx.doi.org/10.12697/jeful.2015.6.2.02>
- Riley, Philip 1985. Discourse. Introduction. – Philip Riley (Ed.), *Discourse and Learning. Papers in Applied Linguistics and Language Learning from the Centre de Recherches et d'Applications Pédagogiques en Langues*. London–New York: Longman, 1–11.
- Rummo, Ingrid; Tenjes, Silvi 2011. AJA mõistestamine Patau sündroomiga subjekti suhtluses. [Conceptualization of time in the context of Patau syndrome.] – *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat*, 7, 231–247. <http://dx.doi.org/10.5128/ERYa7.14>
- Rääbis, Andriela 2009. Eesti telefonivestluste sissejuhatus: struktuur ja suhtlusfunktsioonid. [Openings in Estonian Telephone Conversations: Structure and Interactional Functions.] *Dissertationes linguisticae universitatis Tartuensis* 13. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. <http://hdl.handle.net/10062/14441>
- Schefflen, Albert E. 1973. *Communicational Structure: Analysis of a Psychotherapy Transaction*. Bloomington–London: Indiana University Press.
- Schegloff, Emanuel A. 1984. On some gestures' relation to talk. – J. M. Atkinson, J. Heritage (Eds.), *Structures of Social Action: Studies in Conversational Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press, 266–296.
- Schiffirin, Deborah 2007 [1994]. *Approaches to Discourse*. USA–UK–Australia: Blackwell Publishing.

- Streeck, Jürgen 2002. Culture, meaning, and interpersonal communication. – Mark L. Knapp, John A. Daly (Eds.), *Handbook of Interpersonal Communication*. 3rd ed. Thousand Oaks–London–New Delhi: Sage, 300–335.
- Tenjes, Silvi 2003. Gestures and spatial relationships in Estonian. – Monica Rector, Isabella Poggi, Nadine Trigo (Eds.), *Gestures. Meaning and Use*. Porto: Edições Universidade Fernando Pessoa, 169–173.
- Tenjes, Silvi; Rummo, Ingrid; Praakli, Kristiina 2009. Kommunikatiivse situatsiooni dünaamiline dimensioon. [The dynamic dimension of a communicative situation.] – *Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat*, 5, 267–285. <http://dx.doi.org/10.5128/ERYa5.18>
- Tenjes, Silvi; Lõbus, Triin; Kubinyi, Leila; Rummo, Ingrid; Kulakov, Dmitri; Ingerpuu-Rümmel, Eva 2010. Multimodaalne suhtlus keeleõppe ja -kasutuse teenistuses. [Multimodal communication in language learning and language use services.] – *ESUKA / JEFUL*, 1 (1), 21–40.
- Uibu, Krista; Padrik, Marika; Tenjes, Silvi 2016. Klassiõpetajate keele- ja suhtluseeskujude hindamine emakeeletunnis struktureeritud vaatluse teel. [Evaluation of primary school teachers' exemplar-based linguistic communication based on structured observation.] – *Eesti Haridusteaduste Ajakiri*, 4 (1), 226–257. <http://dx.doi.org/10.12697/issn2346-562X>
- Watt, William C. 2006. Semiosis. – Keith Brown (Ed.), *Encyclopedia of Language and Linguistics*. 2nd ed. Amsterdam–London: Elsevier, 193–194.

Dmitri Kulakov (Tartu Ülikooli doktorant) huvitub Peipsi järve äärsete põliselanike keelest ja kultuurist, diskursusanalüüsist.
Ancis Daumani 12–42, 20604 Narva, Estonia
dmitri.kulakov@ut.ee

Silvi Tenjese (Kaitseväge Ühendatud Õppeasutused) peamised uurimisvaldkonnad on keel, inimkommunikatsioon (sh kommunikatiivsed kehaliigutused), õppimis- ja juhtimisprotsessid, semantika ja pragmaatika. Huvitub tegevusrepresentatsiooni seosest tajuruumiga liigutuste sooritamiseks ning õppimiseks.
Riia 12, 51013 Tartu, Estonia
silvi.tenjes@gmail.com

STRUCTURE OF MULTIMODAL COMMUNICATIVE ACTS AND FORMATION OF MEANING IN MULTIPARTY COMMUNICATION SITUATIONS

Dmitri Kulakov¹, Silvi Tenjes²

University of Tartu¹, Estonian National Defence College²

The article elaborates on the structure of a multimodal act, and thereby also the underlying cognitive processes. The current paper presents a study on the basis of empirical data concerning utilization of communication modalities on transmission and successful reception of the meaning in a situation with concurrent presence of objects in the communicative space. The analyzed materials originate from corpora of audio- and videotape recordings of native inhabitants from shore villages of the lake Peipus (Research Group on Multimodal Communication, University of Tartu). The method of microanalysis of video recordings as well as theories of multimodal communication were employed in the research. The method and theoretical term base were combined pursuant to the data under analysis. Five people participated in the communication situation and the conversation took place in Russian. The analysis encompasses identification of the conversational topic and description of the physical space, movements and linguistic aspects.

The first example concerns the interaction of speech, physical surroundings and movements in pointing to the referent, and the resultant structure of the multimodal communicative act. It is concluded that hand movement enables one to create a relationship between a word and its referent because the indicative gesture reveals the location of the referent. As a result, the speaker shortens verbal descriptions of the referent and uses more deictic words for signifying the referent. It is possible to use one movement for pointing simultaneously to various objects, stressing one or another object by different parts of utterance and body movement (head, hand gestures).

The second example analyzes movements utilized for introducing objects located elsewhere and object present as the visual basis of representation. The integral meaning is formed by the interaction of many multimodal acts. Cognitive abilities (including the memory of the communicator) play an important part in this process. The introduction of a new referent during several communication acts is also signified by means of various modalities.

The integral meaning during depiction of a referent is created from a complex multimodal structure, which involves the interaction of the following components in transmission of the final meaning: a) deictic words and elliptical grammatical constructions for designation of the depicted referent, b) visual basis for depiction, c) a memorized referent, which was depicted earlier, and d) alteration of the form and number of movements in marking the introduction of a new referent. Therefore, a communicative act, which incorporates the direction of movements and location in reference to the visual basis and memorized previous referent as well as deictic words and elliptic constructions, constitutes the multimodal representation of a respective referent.

Keywords: multimodal communication, multiparty situation, structure of communicative act, meaning, Russian, Estonian